

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

INSENERITEADUSKOND

Kuussaare kolledž

Sandra Mõttus

MILITAARTURISMI ARENGUVÕIMALUSED SAAREMAAL

Lõputöö

Õppekava „Ettevõtlus ja elamusmajandus“

Juhendaja: Jana Raadik Cottrell, PhD

Kuussaare 2022

Deklareerin, et olen koostanud lõputöö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 72456 sõna sissejuhatuses kuni kokkuvõtte lõpuni.

Sandra Möttus .....18.05.2022...

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 182632SDVR

Üliõpilase e-posti aadress: samott@taltech.ee

Juhendaja: Jana Raadik Cotrell:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

ANNOTATSIOON.....	4
JOONISTE LOETELU	5
TABELITE LOETELU	6
MÕISTED	7
SISSEJUHATUS	8
1. KIRJANDUSE ANALÜÜS	10
1.1 Sünge turismi mõiste	10
1.2 Autentsuse aspektid sünges turismis	11
1.3 Elamusloome aspektid sünges turismis	12
1.4 Sünge turismi motivatsioonitegurid	14
1.5 Sünge turismi eetilised aspektid	16
1.6 Sünge turismi hariduslikud aspekt.....	17
2.EMPIIRILINE UURING.....	19
2.1 Ülevaade militaarturismi objektidest ja teenustest Saaremaal ja Muhemaal	19
2.2 Uurimismetoodika ja valim	21
2.3 Intervjuu tulemused	23
Intervjueeritavate taustast	23
Intervjuude temaatiline analüüs.....	24
2.4 Küsitluse tulemused.....	28
2.5 Militaarturismi võimalused ja koostöö	35
KOKKUVÕTE	38
SUMMARY	40
MILITARY TOURISM DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN SAAREMAA	40
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	42
LISAD	44
Lisa 1. Intervjuu stsenaarium	44
Lisa 2. Ankeetküsimustik	46
Lisa 4. Lihtlitsents	49

ANNOTATSIOON

Saaremaa kannab endas tänu rikkalikule ajaloolale ka suurt potentsiaali militaarturismi teenuste pakkumiseks. Siin on läbi aegade leidnud aset palju lahingud ning mitmest võõrvõimust on maha jäänud hulgaliselt esemeid ja rajatisi.

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on uurida militaarturismi arenguvõimalusi Saaremaal. Antud eesmärgi saavutamiseks soovis töö autor teada, et milline on Saaremaa militaarturismi hetkeseis teenusepakkujate silmis ning millised on tarbijate ootused teenustele.

Uurimistöö teoreetiline osa käsitleb sünge turismi mõistet, selle autentsuse, elamusloome, eetilisi ning hariduslikke aspekte. Lisaks eelnevale ka sünge turismi tarbijate motivatsioonitegureid.

Empiirilise osa moodustavad kvalitatiivuuring, mis viidi läbi poolstruktureeritud intervjuudena ning kvantitatiivuuring, mis viidi läbi Facebooki keskkonnas militaarhuviliste gruppides. Kokku intervjueeris autor 5 inimest, kelle hulka kuulusid teenusepakkujad, kirjanik, ajaloolane ja giid.

Kvantitatiivuuringu käigus kogus autor potentsiaalsetelt tarbijatelt ankeetküsimustikule 29 vastust. Uuringute tulemuste põhjal valmis analüüs, mis võtab kokku peamised kitsaskohad ning võimalused militaarturismi teenuste pakkumisel Saaremaal ning toob välja pakutud lahendused.

Võtmesõnad: militaarturism, pärand, sünge turism, ajalugu.

JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Sünge turismi spektrum Stone järgi.....	11
Joonis 2. Elamuse neli aspekti Pine & Gilmore järgi.....	13
Joonis 3. Olulisemad militaarobjektid Saaremaal. Allikas Saarte Hääl.....	20

TABELITE LOETELU

Tabel 1. Süinge turismi tõuke- ja tõmbetegurid.....	16
Tabel 2. Vastajate demograafilised andmed.....	28
Tabel 3. Külastatud militaarobjektid ja -teenused.....	29
Tabel 4. Peamised informatsiooniallikad.....	29
Tabel 5. Rahulolu Saaremaad tutvustava informatsiooniga militaarturismiga seotud objektide ja teenuste osas.....	30
Tabel 6. Tarbijate ootused Saaremaa Militaarturismi teemalisele informatsioonile.....	30
Tabel 7. Tarbijate rahulolu hetkel Saaremaal pakutavate militaarturismi teenustega.....	31
Tabel 8. Tarbijate soovitud militaarturismi teenused Saaremaal.....	31
Tabel 9. Enim huvipakkuvad ajaperioodid Saaremaa militaarajaloos.....	32
Tabel 10. Saaremaa potentsiaal militaarturismi sihtkohana.....	32
Tabel 11. Militaarturismi teenused, mida soovitatakse Saaremaad külastavale turistile.....	33
Tabel 12. Militaarajaloo huvi kestvus aastates.....	33

MÕISTED

Sünge turism- turismiliik, mis hõlmab endas surma ja kannatustega seotud paikade külastamist

Militaarturism- sünge turismi alaliik, mis hõlmab endas sõja ning muude militaartegevustega seotud paikade külastamist

SISSEJUHATUS

Saaremaa on Eesti suurim saar ja kõige läänepoolsem maakond. Tänapäeval on see populaarne turismisihtkoht just oma eraldatuse ja omanäolisuse tõttu. Saaremaal on lopsakas ja veidi isemoodi loodus, meri on pea igast punktist käeulatuses ja siin käib aeg ja elu isemoodi. Kõik need tegurid muudavad selle saare atraktiivseks nii sise- kui välituristidele. Ka saarlased ise on omamoodi- sõbralikud ja külalislahked, samas aga väga töökad ja veidi konservatiivsed.

Kahjuks ei ole aeg olnud Saaremaa ja selle elanike vastu just alati hea. Siit on üle käinud mitmed sõjad ja peetud on palju veriseid lahinguid. Ka on see saar olnud korduvalt okupeeritud võõrvõimu poolt. Kuna Saaremaa geograafiline asukoht on vastav, rajati siia erinevate konfliktide ajal palju militaarobjekte, millest osa on säilinud tänapäevani. Paraku on enamik neist vajanud tänaseks unustusehõlma ja lagunevad vaikselt loodusega üheks. Enamik säilinud militaarajaloost pärineb Teisest Maailmasõjast ja sellele järgnenud vene okupatsioonist.

Teine Maailmasõda algas Saaremaal 22.06.1941 mil asuti pommitama Sõrve poolsaarel asuvat rannakaitsepatareid. Enamik sõjategevust Saaremaal koondus just Sõrve poolsaarele. Mõned aastad hiljem, 8. oktoober 1944.a., peeti siin ka üks äärmiselt verine lahing, Tehumardi öölahing, milles hukkus või sattus vangi ligikaudu 400 sõdurit nii Nõukogude Liidu kui Saksamaal poolelt (Eesti Sõjaajaloo Teejuht, 2022). Tehumardi öölahingu mälestuseks püstitati 1967 aastal sinna ka mälestusmärk, millest möödumine tähendab justkui sisenemist Saaremaa militaarajaloo keskpunkti, Sõrve säärele.

Saaremaa militaarajalugu ei piirdu siiski ainult Sõrve säärega, märke sõjategevusest ja selleks valmisolekust, leiab siin pea igalt pool.

Lisaks lahingutegevusele ja valmidusele on Saaremaal ajalukku jätnud valusa jälje ka küüditamised, milles suuremad toimusid aastatel 1941 ja 1945.

Kõigist eelnevalt välja toodud aegadest ja sündmustest on tänaseni alles mitmeid paiku, objekte ja ka lihtsalt kohti, mis autori meelest vääriskid suuremat tähelepanu ja mis kindlasti pakuks huvi paljudele sünge turismi huvilistele.

Antud uurimistöo eesmärgiks on välja selgitada, milliseid militaarturismiga seonduvaid teenuseid pakutakse Saaremaal praegu, milliseid arenguvõimalusi näevad teenusepakkujad ning mida ootavad teenuselt tarbijad.

Lõputöö peamiseks uurimisküsimuseks ja sellega seotud alaküsimusteks on:

Millised on militaarturismi arenguvõimalused Saaremaal?

Milline on militaarturismi hetke olukord teenusepakkujate silmis ?

Millised on tarbijate ootused teenusele ?

Uurimistöös käsitletud huvigruppideks on erinevat liiki militaarturismi teenuste pakkujad ja teenuse potentsiaalsed tarbijad.

Käesolev lõputöö koosneb kahest osast. Teoreetiline osa keskendub sünge turismi teoreetilistele käsitlustele nagu sünge turismi mõiste selle tarbijate motivatsioonitegurid. Lisaks keskendutakse sünge turismi eetilisele ning hariduslikule aspektile ja käsitletakse elamusloomet sünge turismi lähtepunktist.

Lõputöö teine osa, empiiriline osa, annab ülevaate antud lõputöö uurimismeetoditest, valimitest, uurimistöökäigust ning uuringu tulemustest ja nende analüüsist. Töö lõppu on lisatud ka ettepanekud ja järeldused. Antud uurimistöökäigust empiirilises osas kasutati uurimismeetodina nii intervjuusid kui küsitlust. Lisaks eelnimetatule sisaldab antud lõputöö ka sissejuhatust, kokkuvõtet, inglise keelset kokkuvõtet ja töid täiendavaid lisasid.

Et autori elukoht on Saaremaal, siis Saaremaa militaarobjektid on autorile enamuses tuttavad, ent intervjuude käigus kogus ka autor uusi teadmisi.

Käesoleva lõputöö tulemused ja järeldused võivad pakkuda huvi nii kohalikele militaarturismi teenusepakkujatele kui ka antud teemaga tegelevatele asutustele.

1. KIRJANDUSE ANALÜÜS

1.1 Sünge turismi mõiste

Sünge turismi mõiste töid leksikoni Foley and Lennon aastal 1996. Paljud akadeemikud tulid välja ka teistsuguste nimetustega selle mõiste kirjeldamiseks, nende hulgas tumeturism (Seaton, 1996), katastroofiturism (Rojek, 1993), musta paiga turism (Rojek, 1993), morbiidne turism (Blom, 2000) ja isegi fööniksiturism (Powell, 2018, viidanud Lewis et al., n.d.).

Sünget turismi mõistetakse kui turismi, mis hõlmab endas nii reaalseid kui taasloodud kohtade külastamist, mis on seotud surma, kannatuste või õnnetustega. See kontsept ei ole uus isegi mitte turisminduse perspektiivist. Sõdade, katastroofide, surmade ja erakordselt julmade tegude toimumispaigad on inimesi alati paelunud. Kaua aega on inimesi teadlikult või alateadlikult tõmmanud kohtadesse, mis on seotud kannatuste või surmadega (Fonseca et al., 2016).

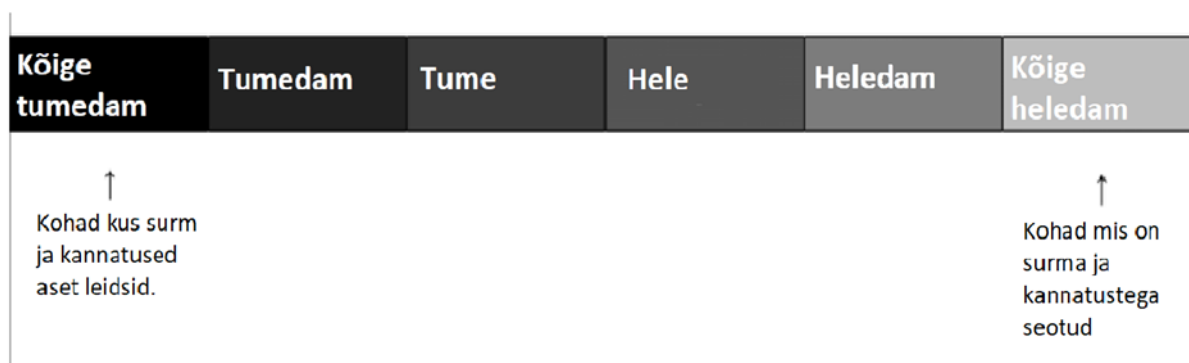
Aastal 1999 avaldas Seaton viis kategooriat kohtadest ja tegevustest, mis kuuluvad tema tumeturismi liigitusse:

1. osalemine "avaliku surma protsessil" (hukkamised, lennuõnnetused);
2. massi hukkamiste või individuaalsete surmapaikade külastamine peale nende toimumist (Holokausti surmalaagrid);
3. matmispaigad ja memoriaalid (sõjamemoriaalid, surnuaiad);
4. surmade tõestuse või kujundliku kujutuse nägemine selle toimumisest erinevas kohas (monumendid, muuseumid);
5. surma taas lavastuste vaatamine või nendel osalemine;

(Seaton, 1999) .

Kuna sünge turismi tooted on mitmetahulised, kompleksse disaini ja eesmärgiga ning olemuselt mitmekesised, siis on selge, et universaalne termin "sünge" on liiga lai ja ei näita antud teenuste mitmekülgust. Siinkohal tasub pigem toetuda analüüsile, mis arvestab sünge turismi erinevate varjunditega ning arvestab selle kui toote olemust ja omadusi.

Stone väidab, et tänu “tumeduse” tajumise erinevustele võime rääkida „tumedam/heledam turismiparadigmast” (Joonis 1).

Joonis 1. Sünge turismi spektrum Stone järgi.

Allikas: autori koostatud (Stone, 2006) põhjal

Miles (2002) rõhutab, et on erinevus "tumeda" ja "tumedama" vahel, mis tähendab, et sünge turismi kohtade vahel võib eksisteerida varieeruv arusaam õudsest ja kõledast. Tuginedes korrelatiivsele seosele sünge turismi paiga ja sündmuse ajalise mõõtme vahel, teeb Miles (2002) ettepaneku, et on oluline tajuline erinevus tegeliku surma ja kannatustega seotud paiga ja koha vahel, kus neid sündmusi vaid kajastatakse. Seega on Milesi sõnul toode (ja kogemus) Auschwitz-Birkenau surmalaagris arvatavasti tumedam kui see on USA holokausti memoriaalmuuseumis Washingtonis DC (Zoran, 2004).

1.2 Autentsuse aspektid sünges turismis

Mõistes turismi majanduslikke kasutegureid, on nii kultuuripärandi haldajad kui ka majandusarengu spetsialistid näinud võimalusi koostöök, et arendada ajaloolisi ressursse pärandturismi tarbeks. Vaatamata kavatsustele teha koostööd, on pärandi olemusest ja funktsioonist tulenevad filosoofilised erimeelsused muutnud koostöö keeruliseks. Põhimõtteliste lahkkelide põhjuseks on erinevad arusaamad ajaloo kasutamisest, funktsioonidest ning ajaloolisest autentsusest. Ajaloo kasutamisel kasumi saamise eesmärgil on see vastuolu eriti esilekerkiv. Kasutades ajalugu turistidele elamuse loomiseks, võib ajalooline paik saada kahjustatud või võib selle tähendus muutuda hoopis erinevaks (Wiles & Stoep, n.d.).

Pärandipõhise turismi nõudlust on seostatud mitme teguriga. Nendeks võivad olla kaasaegse elukeskkonnaga seotud majanduslikud tegurid nagu suurem jõukus, vaba aja suurenemine,

suurenenud mobiilsus, parem juurdepääs kunstile, kui ka psühholoogilised tegurid nagu kasvav teadlikkus pärandist, võime väljendada individuaalsust ajaloolise keskkonna või lavastatud ajaloo tunnustamise kaudu, psühholoogiline vajadus kompenseerida kaasaegsete turismielamuste puudujääke ja/või täita psühholoogilisi järjepidevuse vajadusi isikliku perekonnaajaloo hindamise kaudu (Brokensha ja Guldberg 1992; Konrad 1982, viidanud Waitt, 2000).

MacCannell (1976) ütleb, et kaasaegse tarbimise keskne aspekt on autentse kogemuse otsimine. Turism, mis tekib osana sellest otsingust, põhineb veendumusel, et autentne kogemus on leitav tänapäevase ühiskonna igapäevaelu piiridest väljaspool (MacCannell, 1976). Autentsuse otsingul arvatakse, et kas minevik oli parem või elu väljaspool oma igapäevast elamusruumi on parem (Chhabra et al., 2003). Inimesed tunnevad nostalgiat selle vastu kuidas vanasti elati ja tahavad seda turismielamuse abil uuesti läbi elada, vähemalt ajutiselt. Lowenthal oma märgilises kirjutises „Minevik kui võõras riik” (ingl.k. *Past as a Foreign Country*) ütleb: "Kui minevik on võõras riik, siis nostalgia on teinud sellest kasumlikuima kaubandusega välisriigi" (1990:4). Arvestades seda nostalgiakesksust kui turismi motivatsiooni, oletatakse, et rahulolu pärandisündmusega ei sõltu selle autentsusest selle otseses tähenduses ehk kas see on mõne mineviku olukorra täpne taasloomine või mitte, vaid pigem selle tajutud autentsuses (nostalgiline tunne reaalse või kujutletud mineviku suhtes). Nii luuakse ja taasluuakse pärandit säilinud mälestustest, esemetest ja minevikupaikadest, et teenindada kasumlikult kaasaegset nõudlust. Seega pärandil on palju loojaid, eesmärke ja tarbijaid (Ashworth, 2014). Mitte iga kogemuse komponent ei pea olema autentne (või isegi rahuldav) seni, kuni elementide kombinatsioon tekitab vajalikud nostalgilised tunded (Chhabra et al., 2003).

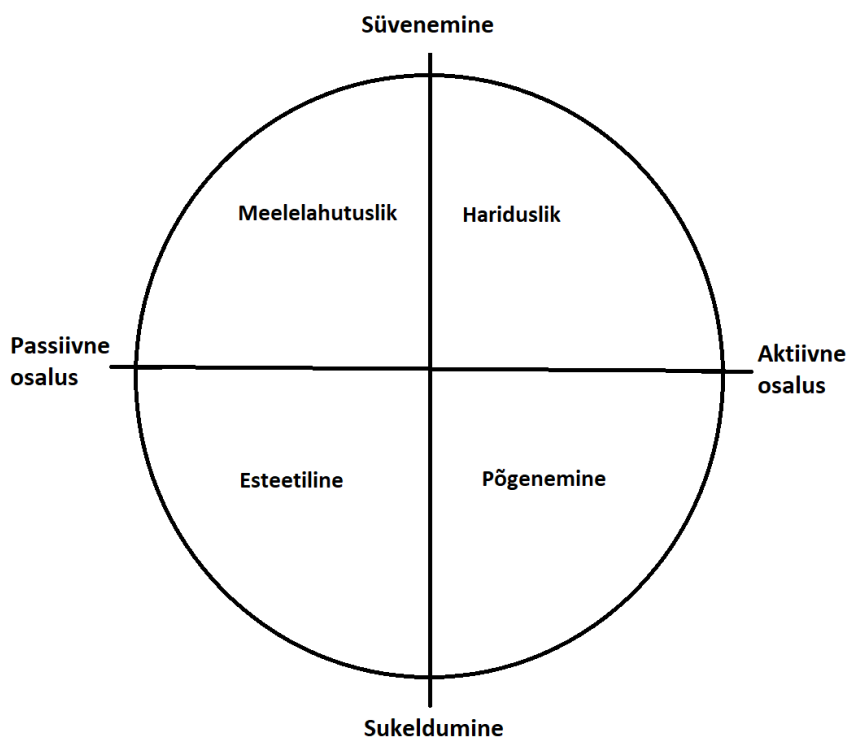
1.3 Elamusloome aspektid sünges turismis

Elamusteenused muutuvad üha rikkalikumaks nii eraldiseisva tootepakkumisena kui ka koos toodete ja teenustega tarbijatele lisandväärtuse pakkumise vahendina (Poulsson & Kale, 2004).

Pine ja Gilmore (1998) rõhutavad, et elamusloomes on kaks olulist dimensiooni – kliendi osalus ja kliendi seotus. Klient võib olla kas aktiivne või passiivne osaleja elamusloomes ning samuti kas pealiskaudselt või süviti seotud elamusloomega. Lähtuvalt neist dimensioonidest Pine ja Gilmore (1998) jagavad elamused nelja kategooriasse, mis omakorda erinevates

kombinatsioonides määratlevad tervikliku meeldejäeva elamuse (Joonis 2).

Meelelahutuskategooriasse kuuluvad elamused on need, kus inimesed osalevad elamuse loomes passiivselt ja nende kogemused kalduvad elamusesse süvenemise poole, näiteks osalemine kontserdil kuulajana. Hariduskategooriasse kuuluvad elamused eeldavad aktiivset osalemist, kuid nagu ka meelelahutuslikud elamused on need seotud pigem süvenemisega kui sukeldumisega. Esteetilised elamused ei eelda kliendi aktiivset osalust, kuid klient sukeldub elamusse, näiteks elamus looduskaunist kohast, kunstinäituse külastamisest. Eskapistlikud elamused eeldavad kliendi aktiivset osalust ja sukeldumist elamusse. Eskapistlikeks elamusteks on näiteks osalemine etenduses näitlejana (Pine & Gilmore, 1998).

Joonis 2. Elamuse neli aspekti Pine & Gilmore järgi

Allikas: autori koostatud (Pine & Gilmore, 1998) põhjal

Elamusmajanduse tingimustes otsivad ettevõtjad uusi võimalusi enda eristamiseks ja kliendi tähelepanu eest võitlemiseks. Kliendi rolli suurenemisega kaasaegses majanduslikus pakkumises võime rääkida dialoogist võrdsete partnerite vahel, mis asendavad traditsioonilist ülalt alla lähenemist. Toote- ja ettevõttekesksed uuendused on nüüd väärtuste aluseks ja innovatsiooni on

üle võtnud ühisloome kogemus. Kuigi algselt turismitoodete arendamisel jäeti ühisloome aspekt tähelepanuta, on nüüdseks märkimisväärne hulk uuringuid keskendunud sellele, et mida külastajad sünge turismi paikades teevad, mõtlevad ja tunnevad. Keskendumine kogemustele – mitte motivatsioonile – on pakkunud rohkem abi sünge turismi mõistmiseks ja pakub ka kontseptuaalseid vahendeid pakkumise ja nõudluse perspektiivi integreerimiseks sünges turismis (Biran & Poria, 2012, viidanud Cohen, 2011).

Packer ja Ballantyne (2018) on välja toonud 10 külastaja elamuse aspekti (füüsiline, sensoorne, taastav, endasse vaatav, transformatiivne, hedooniline, emotsionaalne, suhteline, vaimne ja kognitiivne). Paljusid neist on uuritud ka sünge turismi kontekstis, kuigi kognitiivne ja emotsionaalne aspekt on pälvitud enim tähelepanu. Kognitiivsed kogemused on enamasti seotud õppimisega ja paljudele sünge turismi objektide külastajatele on eesmärgiks selle paiga tundma õppimine ja seal toimunu parem mõistmine (Ballantyne et al., 2018).

Inimesed haaravad ja mõistavad ümbritsevat maailma füüsilise tunnetuse ja vaimse seisundi integreeritud viisil (Crouch, 2010). Selles protsessis põhineb psühholoogiline tajumise füüsilisel kogemusel, kus keha ja vaim suhtlevad üksteisega ning visuaalne ning sensoorne stimulatsioon võib mõjutada vaimset seisundit (Lv et al., 2022).

1.4 Sünge turismi motivatsioonitegurid

Stone (2006) rõhutab, et selleks et mõista sünge turismi fenomeni, peame me uurima selle tarbijate motiive.

Selleks et saada aru motivatsioonist, on esmatähtis mõista inimese vajadusi ja leida viis nende täitmiseks. 1943 aastal tutvustas Maslow vajaduste hierarhiat, mis on kõikide teiste motivatsiooniteooriate vundamendiks. Kuigi seda teooriat kasutati algselt kliinilises psühholoogias, siis tänapäeval kasutatakse seda ka teistes valdkondades, näiteks turundus, nõustamine, turism jne (Hudson 1999, viidanud Barbara Deutsch, 2014)

Empiirilisest vaatenurgast on palju hiljutisi uuringuid keskendunud turistide motivatsiooniteguritele sünge turismi paikade külastamisel, eriti on uuritud potentsiaalsete külastajate motivatsioonielemente. Mitmed uuringud on näidanud, et inimesed külastavad sünge turismi paiku isiklikel põhjustel, näiteks soov või võimalus ennast harida, õppida ning mõista

selles kohas toimunust. Dunkley (2007) rõhutab, et "süngete" kohtade külastamine ulatub surmavaimustusest kaugemale ja see mõttekäik on leidnud kinnitust ka paljude teiste teadlaste poolt (Dunkley & Morgan, 2007).

Turismisihtkohtade külastusmotivatsioonide käsitlemisel kasutatakse ka tõmbe ja tõuke kontsepte, et liigitada ja selgitada erinevad motivatsioonitegureid ja samas ka leida mõjusid tõmbe- ja tõukefaktorite vahel. Tõuketegurid suunavad turisti otsima tegevusi, mis rahuldaks tema vajadusi, mille puudumist tajutakse (või on need piiratud võimalustega) tema igapäevases elukeskkonnas, näiteks soov põgeneda argielust, seiklusjanu, sotsiaalne suhtlemine või puhkus ja puhkamine. Tõmbetegurid omakorda on sihtkoha poolsed, näiteks tegevuskeskused, rannad või kultuurilised atraktsioonid, mis suunavad turiste just neid sihtkohti valima (Niemelä, 2010). Yuill (2003) toob välja kümme sünge turismi motivatsioonitegurit jagatuna tõmbe- ja tõuketeguriteks.

Tabel 1. Sünge turismi tõuke- ja tõmbetegurid

Tõuketegurid- Emotsionaalsed, turistikesksed	
Päritolu	Isiklik või perekondlik seos koha või seal toimunuga
Ajalugu	Suur huvi koha või sündmuse ajalooliste aspektide vastu
Süütunne	Austus kannatanute vastu; ellujääja süütunne
Uudishimu	Hõlmab motiive, mis ulatuvad morbiidsest vaimustusest kuni ainulaadsete paikade või sündmuste seikluste/põnevuse/stiimuliteni
Surma ja suremise traagika	Toimetulek isiklike küsimustega mis puudutavad surma ja suremist
Nostalgia	Soov kogeda 'igatsevat tunnet mis tekib mingi seosega minevikust'
Tõmbetegurid – Kognitiivsed, välised, situatsioonist või kohast olenevad	
Haridus	Arusaam, miks või kuidas sündmus toimus
Mälestamine	Austamisele ja mäletamisele suunatud tegevuse läbiviimine või selles osalemine, eesmärgiga tugevdada ühiskondlikku (või isiklikku) vajadust "mäletada" sündmuste põhjuseid ja tagajärgi, vältimaks neid tulevikus;
Esemed	Materiaalse kultuuri või selle sümboolsete esituste vaatamiseks
Teadmised	Turisti teadmised sihtkoha kohta

Erialases kirjanduses on selgelt illustreeritud ka meedia mõju süngele turismile. Meedia võimuses on edastada teavet ja seeläbi meelitada inimesi sünge turismi sihtkohtadesse, olenemata nende tõuketeguritest. Teisisõnu toimib meedia tõuketegurina külastajate ja sihtkohtade vahel (Yuill, 2003).

1.5 Sünge turismi eetilised aspektid

Tumeturismi mõiste tekkimisega kaasnesid ulatuslikud kommentaarid ja arutelu sellise turismi eetiliste mõõtmete kohta. Mõnede teadlaste jaoks tõstatas turism surma- ja kannatuspaikadesse küsimused surma kasutamise kohasuse ja vastuvõetavuse kohta turismis. See arutelu on samuti olnud silmapaistev väljaspool akadeemiat (eriti trükimeedias), kus see on mõnikord saavutanud mõnede teadlaste arvates lausa moraalse paanika staatuse (Stone & Sharpley, 2008). Teine eetikaga seotud arutelu aspekt on keskendunud mõjuga külastajatele endile. Ashworth toetab argumenti, et julmuse presenteerimine turismis „võib külastajaid pigem tuimastada kui sensibiliseerida ja suurenenud kontakt õuduse ja kannatustega võib sveelgi süvendada selle normaalsust või vastuvõetavust, mitte selle šokeerivust ja vastuvõetamatust” (Ashworth, 2004, 2008; Robb, 2009, viidanud Light, 2017).

Küsimus mis puudutab mitmeid süngeid vaatamisväärsuseid ja atraktsioone on, et kas on eetiline neid arendada, reklaamida või kasutada turismiteenusena. Näiteks tekitas suure debati *Ground Zero* ehitamine, mis võimaldas tavalistel möödujatel ja külastajatel seista nende kõrval, kes oma lahkunud omakseid leinasid (Lisle, 2006). Aastal 2004 toimunud ohvrite rohkeima tsunamiga seotud memoriaali ehituse kavandamine Khao Lak Lamu rahvuspargis Tais on samuti tõstatanud vastuolulisi küsimusi. Mitte ainult selle ehitamist kaitstud alale ei ole arvatud sobimatuks, vaid ka seda, kas sellise suure mälestusmärgi loomine on üldse vajalik. Üldisemalt, nende õigused, kelle surm on läbi sünge turismi teenuseks muudetud, esindavad olulist eetilist aspekti, mis väärrib tähelepanu (Beech, Sharpley, & Stone, 2009).

Kuna sünge turismi juures on laialt arutletud autentsuse ja vastuvõetavuse üle, on teadlased uurinud ja mõistnud erinevaid majandamise viise sünge turismiga seotud paikadele. Heidelberg (2014) peab selle juures oluliseks tahuks kohalikku omavalitsust. Autori väitel on uuringud näidanud kui oluline on kohaliku omavalitsuse osalemine planeerimisel objektide ohutuse ja teeninduse osas, võttes samal ajal arvesse ka kohalike elanike tundeid ja nõudmisi. Tasakaal

peab olema loodud ajaloosündmuse jagamise ja potentsiaalse majandusliku kasu vahel. Viis olulist aspekti sünge turismi kohtade arendamiseks :

1. säilitamine (peamine eesmärk peaks olema pigem säilitada kui müüa)
2. seltsingud (partnerlus sisemiste ja väliste sidusrühmadega)
3. teiste kohtade tutvustamine (teisi paiku tuleks pidada sama oluliseks)
4. erasektori kaasamine (erasektori toetus)
5. poliitilised aspektid (põhineb kvaliteedistandarditel) (Heidelberg, 2014).

On soovitatud ka austust, inimlikkust ja mõistmist tundliku olemusega paikade haldamisel (Light, 2017).

1.6 Sünge turismi hariduslikud aspekt

Viimase aja trendid on toonud kaasa haridusturismi kiire kasvu (Abubakar et al., 2014). Sünge turismi potentsiaalne võime anda edasi teadmisi ja kajastada kaasaegset tõlgendus- ja pedagoogilist teooriat ning praktikat on ainulaadne ja oluline. Ajaloolise, poliitilise ja sotsiaalse tähtsusega teemad ja sündmused ning emotsionaalsed, sotsiaalkultuurilised ja psühholoogilised reaktsioonid, mida need võivad esile kutsuda, pakuvad selgeid võimalusi õppimise, kriitilise mõtlemise ja tähenduse loomise protsesside uurimiseks ja mõjutamiseks tänapäeva turismi kontekstis (Roberts, 2018).

Hafferty (1991) väidab, et surma võib kasutada hariduslikel eesmärkidel. Hariduslikul eesmärgil surmaga seotud paikade külastamine, kas klassiruumis raamatute kaudu või pärandi juures õppeturismi kaudu, on ajaloo õpetamise aluseks. Mõnikord on surma eksponeerimine läbi füüsilise keha kohaloleku eesmärgistatud, nagu muumiad näitustel. Surnutel on teaduses ja meditsiinis oluline hariduslik roll, eelkõige lahkamisklassis või lahkamises, kus arstitudengid õpivad elusa keha toimimist surnukehade kaudu (Hafferty 1991). Fakt, et Gunther von Hagensi näitus *Body Worlds Nated Cadavers*, on maailma üks enimkülastatud ringnäitusi, viitab, et on oluline harida avalikkust nende enda kehade kohta; von Hagens ei usu, et need otsesed teadmised inimeste anatoomiast peaksid olema ainult arstidel (Burns, 2007, viidanud Beech, Sharpley, & Stone, 2009).

Ajaloolised esemed või ellujäänute tunnistused kohtades nagu muuseumid või mälestusmärgid võivad anda objektiivse autentsuse tunde (Steiner & Reisinger, 2006). Küll aga ei anna

ajalooliselt autentsete kohtade külastamine või säilmete vaatamine turistidele automaatselt kogemust, mis aitaks neil toimunud sündmusi paremini mõista. Lisaks ei sobi otsestel surmaga seotud toimumiskohtadel olevad äärmiselt häirivad elemendid kasutamiseks hariduslikel eesmärkidel. Näiteks Rwanda genotsiidi mälestusmärgi juures on väljapanek matmata luudest ja verrega määrdunud kividest, mis on väidetavalt võimalikult autentset meeldetuletust seal toimunud julmusest (Caplan, 2007) . Koolilaste rühmi ja välisturiste tavaliselt nende juurde ei viida vaid pigem Kigali genotsiidi mälestusmärgi juurde. Seal on traditsioonilised muuseumiväljapanekud teksti, fotode, salvestatud tunnistuste ja videotega. Ka need väljapanekud pakuvad midagi erakordset, mida tajutakse siiski samal sügaval emotsionaalsel tasandil. Kui sellised väljapanekud on väga professionaalselt tehtud, siis on need ülimalt liigutavad ja kõnekad (Caplan, 2007 viidanud Cohen, 2011).

2. EMPIIRILINE UURING

2.1 Ülevaade militaarturismi objektidest ja teenustest Saaremaal ja Muhumaal

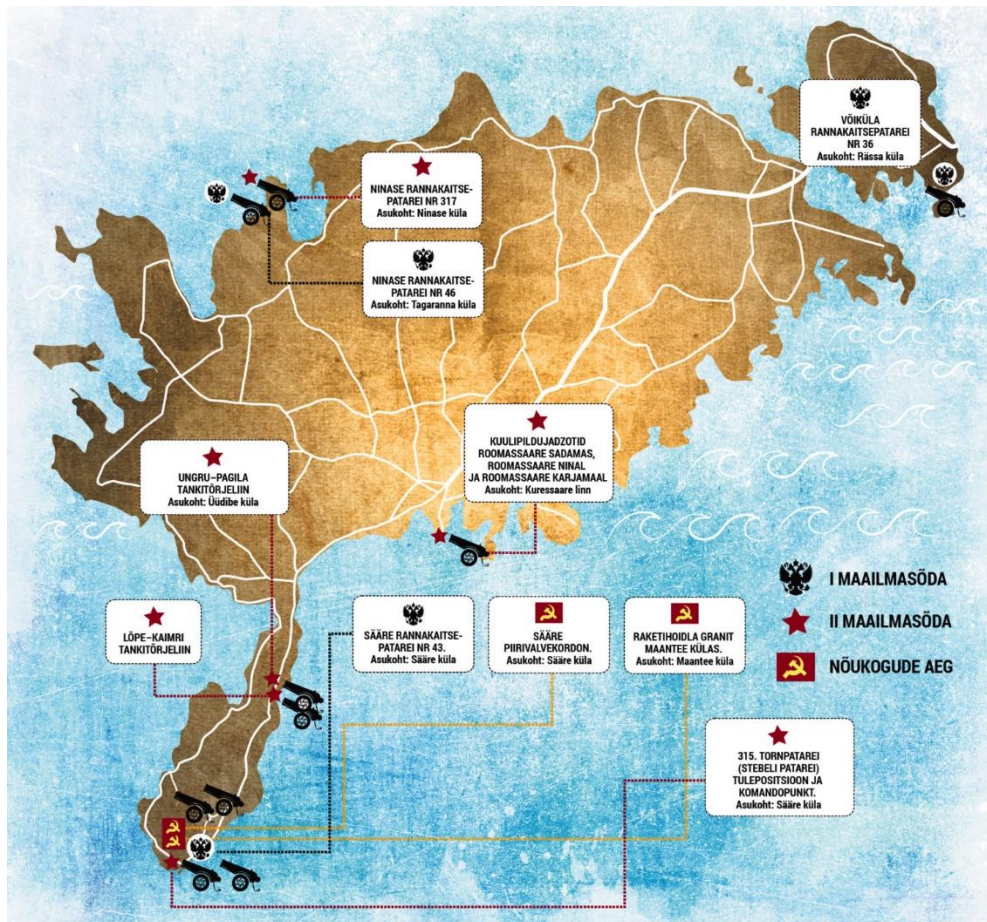
Esimese Maailmasõja, Vabadussõja, Teise Maailmasõja ja Külma Sõjaga seotud objekte leiab Saaremaa ja Muhumaa igast nurgas (Joonis 3). Kõige tihedamalt on neid Sõrve poolsaarel. Enamik neist ehitistest on jäänud metsade alla lagunema või amortiseerumise ning varisemisohu tõttu lammutatud.

Lisaks neile militaarobjektidele on Saare – ja Muhumaal säilinud ka meie varasema sõjaajalooga seotud paiku ja ehitisi. Kuulsaimaid neist on Kuressaare Piiskopilinnus, maalinnad. Käesolevas lõputöös on vaatluse all just meie hilisema sõjaajalooga seotud paigad, ehk siis paigad ja ehitised, mis seotud Esimese Maailmasõja, Vabadussõja, Teise Maailmasõja ja Külma sõjaga.

Olulisemateks tänaseni säilinud ja militaarturismi eesmärgil kasutatavateks objektideks saab lugeda Tehumardi lahinguvälja, Sõrve piirivalvekordoni koos Stebeli patareiga, Mõntu pargi ja Ninase laskepessa. Enamik kohalikke militaarleide talletatakse Sõrve muuseumis.

Paljud äärmiselt huvitava ja värvika ajaloo kohad ja ehitised on paraku teada ainult kohalikele ja asjast huvitatud entusiastidele. Mõned neist on ka piiratud eravaldustel ja tänapäeval kasutusel hoopis muudel eesmärkidel (nt Oriküla komandokeskus). Ka on Saaremaal terveid külasid, millel on oluline roll meie hilisemas militaarajaloos, aga mida teavad vaid vähesed- Dejevo ja Maanteeküla. Mõningaid militaarobjekte on oma tegevuses kasutanud ka Kaitseliit, näiteks Tammuna kordon Sõrves, mida kasutati linnalahingute harjutamiseks, kuid mis on tänaseks lammutatud.

Ka on Saaremaal asunud kaks vesilennukite baasi, üks neits Kuressaare Titerannas ja teine Kihelkonnal, Papissaare külas. Viimasest on veel alles osad ehitised, aimatav maandumisrada ja mõned baasi abihooned (varjend, vana kasiino, elamuhoone). Papissaare sadamasse viiv ajalooline munakivi tee on säilinud ja lähiajal ka osaliselt moderniseeritakse.

Joonis 3. Olulisemad militaarobjektid Saaremaal. Allikas Saarte Hääl.

Hetkel on Saaremaal põhilisteks militaarturismi teenusteks Sõrve militaarmuseum, Orissaare sõjavara muuseum ning üksikud giidid, kes pakuvad teenusena ekskursioone.

Mitme erakogu ühendamise tulemina loodi 2007 aastal MTÜ Saaremaa Sõjavara Selts. Seltsi põhieesmärgiks on Saaremaa Sõjavara Muuseumi arendamine multifunktsionaalseks külastuskeskuseks, läbi mille tutvustada 20 saj. sõdasid Eestis. Muuseum asub nõukogudeaegses farmihoones ja kuna selts ei ole seni leidnud vahendeid hoone rekonstrueerimiseks on külastuskeskkond üsna arhailine. Muuseumil on ca 12 000 eksponaati mida edaspidi avalikkusele eksponeerida. Hetkel on väljapanekus ca 7000 eksponaati (Eesti Sõjaajaloo Teejuht, 2022).

Sõrve Militaarmuseum asub Sõrve sääre tipus, endises Sääre piirivalvekordonis. Kohaliku ajaloopärandi säilitamiseks ja tutvustamiseks loodud muuseumis on lisaks militaarsetele väljapanekule ka mahukas looduse ja piirkonna ajaloo osa. Sõdadest on Sõrve metsadesse jäänud

palju kraami, mis huviliste poolt muuseumisse ja muuseumi õuele kokku korjatud. Ka metsades jagub vaatamist, läheduses on olnud mitu rannapatareid (Eesti Sõjaajaloo Teejuht, 2022).

Mitte küll otseselt militaarturismi kui teenusega seotult on Läti ja Eesti ühistööna valminud veebileht Eesti Sõjaajaloo Teejuht, kuhu on koondatud olulisemad militaarajaloo seotud punktid nii Saaremaal kui Eestis tervikuna. Lisaks leiab antud veebilehelt palju teemakohaseid materjale. Antud veebilehe koostajad on Ain Tähiste ja Mart Mõniste.

2.2 Uurimismetoodika ja valim

Antud lõputööd eesmärgiks on tuua välja praegusel hetkel Saaremaal pakutavad militaarturismiga seotud teenused, uurida teenusepakkujate nägemust, nende jaoks tajutavaid kitsaskohti ning arengusuundi ja leida teenuse tarbijad ja nende nägemus edasistest arengusuundadest. Antud lõputöös käsitletavat teemat kuuluvad sotsiaal-kultuurilisse valdkonda, uurides inimeste käitumist ning arvamusi. Töö autor otsustas kasutada kombineeritud uurimismeetodit. Teenusepakkujate nägemuse teada saamiseks kasutas autor kvalitatiivset uurimismeetodit süvaintervjuid, et saada täpsemat ja põhjalikumat informatsiooni ja leida teemasid, mis on käesoleval ajal teenuse pakkujatele olulised militaarturismi praeguse olukorraga ja tulevikuperspektiiviga seoses. Tarbijate arvamuse saamiseks kasutati kvantitatiivse meetodi küsitlust kuna läbi selle on võimalik koguda suurem hulk andmeid etteantud teemade kohta lühema ajaperioodi jooksul ning küsimustik annab võimaluse küllalt suure valimi korral üldistuseks.

Uurimustöö intervjuu valimi moodustamisel lähtus autor eelkõige kohalikest huvigruppide esindajaist, kuid tarbijatele suunatud uuringu osas kasutati Facebooki militaarajaloo huvigruppe, kaasates arvamusi ka tarbijatelt väljast poolt Saaremaad, sest militaarturismi huviliste ring ei piirdu vaid kohalike huvilistega.

Intervjuu valim

Intervjuu valimi moodustamisel lähtus töö autor eelkõige autorile teadaolevaist militaarteenuste pakkujast Saaremaal. Kuna Saaremaal on otseselt militaarturismi teenuste pakkumisega tegelevad inimesi on vähe, siis sellest lähtuvalt kaasas autor uurimisse ka teisi valdkonnaga kaudsemalt seotud inimesi (nt. kirjanik, giid jne). Valimi koostamisel kasutas autor lumepalli meetodikat, kus intervjuude käigus saadud info ja kontaktid juhatasid järgnevate

intervjueeritavateni. Kokku intervjueeriti viite inimest. Intervjuud viidi läbi 14. märtsist 5. aprillini 2022.

Teenusepakkujate arvamusi koguti pool-struktureeritud intervjuude käigus, mille läbiviimisel toetus autor eelnevalt koostatud stsenaariumile (Lisa 1). Intervjuu küsimuste ettevalmistamisel toetus autor peamistele uurimisküsimustele. Intervjuude kestvus jäi vahemikku 45 minutit kuni 94 minutit. Intervjueeritavate nõusolekul neli intervjuud salvestati. Kahe intervjuu tekst transkribeeriti, kahe intervjuu puhul kasutas autor korduvat salvestise kuulamist ja märkmete tegemist, ühe intervjuu kohta tegi autor intervjuu ajal märkmeid ja kasutas neid hiljem analüüsi tarbeks.

Intervjuu esimeses pooles keskenduti intervjueeritava seotusele antud teemaga ja antud teema laiemale pildile. Intervjuu teises pooles uuriti intervjueeritavate arvamust militaarturismi hetkeseisust Saaremaal, võimalikest arengusuundadest ja kitsaskohtadest. Olenevalt intervjueeritava profiilist sõnastas autor küsimusi vajadusel ümber. Intervjueeritavate seas oli teemaga erinevatel tasanditel seotud inimesi, giid ja ajalooõpetaja Maia, kirjanik ja ajalooürija Martin, militaarmuuseumi asutajad ja entusiastid Mart ja Tiit ning teise muuseumi asutaja ja näidislahingute korraldaja Jaan. Kõik intervjueeritavate nimed on nende anonüümsuse huvides muudetud.

Intervjuud viidi läbi intervjueeritava poolt valitud asukohas (koolis, intervjueeritava töökohas, vabas õhus jalutades ning muuseumis). Autori hinnangul oli kvalitatiivne uurimismeetod antud uurimisküsimuste jaoks sobivaim lahendus kuna pakkus sügavat ja mitmekülgsset vaadet antud uurimisküsimusele. Kuna intervjuud viidi läbi näost näkku siis oli hea jälgida intervjueeritavate kehakeelt ja vastamise viisi.

Intervjuu tulemused on leitavad alapeatükist 3.1 ja tulemuste analüüs alapeatükist 3.3.

Küsimustiku valim

Potentsiaalsete militaarturismi teenuse tarbijate arvamuse teada saamiseks kasutas autor kvantitatiivset uurimismeetodit. Ankeetküsimustiku koostas autor Google Forms keskkonnas. Ankeetküsimustik koosnes 17 küsimusest, millest 15 olid sisulised ja kaks demograafilised. Küsimustikule vastuste kogumiseks kasutas autor sotsiaalmeediat, kus jagas küsimustikku antud teemaga seotud kahele huvigrupile - Militaarobjektid Saaremaal ning Mahajäetud Sõjaväebaasid.

Küsimustikule oli võimalik vastata 4. aprillist kuni 17. aprillini. Küsimustikule laekus selle ajaperioodi jooksul 29 vastust.

2.3 Intervjuu tulemused

Intervjuu tulemuste analüüsil on oluline võtta arvesse intervjuueeritavate tausta, huvi ja motivatsioone antud teenuste pakkumisel.

Intervjuueeritavate taustast

Põhikooli ajalooõpetaja Maia on kohalikus koolis õpetanud ajalugu juba mitmele põlvkonnale noortele. Lisaks tööalasele kokkupuutele pakub Maia hobi korras Saaremaal ka giidi teenust ning on tegev Saaremaa Merekultuuri seltsis, mis korraldab ka kohalikule ajaloole pühendatud väljasõite ja teabepäevi. Maia jaoks on ajalugu nii igapäevatöö kui ka hobi. Maiale on ajaloo uurimine oluline kuna ta ei soovi, et sündmused ja inimesed unustusehõlma vajuks ning giiditöö on talle põhiliselt hobi.

Mardile on kõik sõja ja militaarsusega seonduv pakkunud huvi juba lapsest saati. Põhitööna on Mart hoopis teistsuguse eluala inimene, aga tema hobid on laialdaselt seotud militaartegevustega. Mart asutas koos sõbra Tiiduga 2004 aastal militaarmuuseumi, esialgu vana kordoni hoovist leitud esemetest. Vabal ajal osaleb Mart aktiivselt kaitseliidu tegevustes. Mõningal määral tegeleb ta ka giidi tööga, tutvustades seeläbi huvilistele kohalikku militaarajalugu.

Mardi sõber ja muuseumi kaasasutaja Tiit tegeleb põhitööna hoopis loodusega, mis on ka tema peamiseks huvialaks. Militaarteemad on talle rohkem nagu ise juurde tulnud, ta on need omale põhjalikult selgeks teinud ja jagab oma teadmisi rõõmuga ka teistele.

Kirjanik Martin on pärit sõjaväelaste perekonnast ja unistas ka ise sõjaväelaseks saamisest. Kahjuks rikkus selle karjääri tema jaoks noorukina saadud vigastus. Seetõttu otsustas ta pühendada oma elu sõjaajaloo uurimisele ja säilitamisele. Ta on andnud välja kaks sõjaajaloo teemalist raamatut, üks neist mis keskendub just Saaremaal toimunud sõjategevusele. Vabal ajal tegeleb Martin arhiivitööga ja on selle käigus Saaremaa militaarajaloo omale peenusteni selgeks teinud. Lisaks eelnimetatule tegutseb Martin ka giidina, korraldades militaarajaloo ekskursioone ja on aktiivne kaitseliidu tegemistes.

Militaarentusiast ja ühe Saaremaa militaarajaloo teemalise muuseumi looja Jaan ütleb enda kohta, et temal lihtsalt on see pisik küljes. Ta lapsepõlv möödus relvade ja muu sõjateemalisega mängides ja vanusega see huvi ainult kasvas. Tänapäevaks on jäänud ta muuseumisse toimetama üksinda, aga see eest muuseum kasvab ja areneb edasi. Muuseumi pidamise kõrvalt leiab ta aega ka näidislahingute korraldamiseks, nendes osalemiseks ja teiste huvilistega koos toimetamiseks, seda nii Eestis kui välismaal.

Intervjuude temaatiline analüüs

Intervjuu tulemused on esitatud tekstianalüüsi käigus autori poolt identifitseeritud teemade alusel. Peamised teemad, mis intervjuude käigus esile kerkisid olid seotud turistide motivatsioonide ja käitumisega, militaarturismi rolliga ajaloo interpreteerimisel ja murega selle tuleviku pärast üldiselt.

Varjatud minevik

Intervjueeritavatele teeb muret ajaloopärandi vähene eksponeerimine ja üldine hoolitsus ajalooliste paikadega seotud objektide osas. Paljud võimalikud objektid on juba tänapäevaks lammutatud või unustusehõlma vajunud. Kaks intervjueeritavat töid välja probleemi ligipääsetavusega objektidele, suured bussid sinna ei saa ja külastajad jala minna ei soovi.

„Nad ei pääse ligi jah ja noh, et näiteks suured bussid tulevad, bussid ei lähe näiteks sul enam praegu sinna see Tagamõisasse, väga paljudesse kohtadesse ei lähe. Stebeli patarei juurde ka ei lähe, no ei, sinna ei lähe enam kumbagi teed pidi autogagi korralikult. Ainukene sinna selle vaatetorni või keskuse juurde ainult.“ (Jaan)

Kaardistamise puuduse töid välja kolm intervjueeritavat. Militaarobjekte on läbi aegade kaardistatud, aga need ei ole tihtipeale kättesaadavad või on kuskil arhiivides, seega paljud kohad on juba ajalukku kadunud. Sõrve militaarajaloo kohta on kirjutatud väga põhjalikke raamatuid Juri Melkonov, just patareide ja nende ehituse kohapealt. Ka on inimesi, näiteks intervjueeritavad Matrin ja Jaan, kes teevad arhiivitööd aga ka nende töö ei pälvi laiemat kõlapinda. Matrini sulest on ilmunud kaks raamatut mis käsitlevad Saaremaa militaarajalugu. Materjali oleks tema sõnutsi veel, aga kirjastused ei ole tihtipeale huvitatud.

Jaani sõnutsi on Saaremaal toimunud ka täiesti ainukordseid ajaloolisi sündmusi, mille sarnaseid mujal pole ning mis vääriks omaette tähelepanu. Antud juhul oli jutuks Kübassaare patarei hävitamiseks Sakslaste poolt läbiviidud purilennuki dessant.

Mineviku mitmekihilisus

Paljud intervjueeritavad tõid välja Saaremaa looduse ja mineviku sümbioosi kohaga seotud elamuse kujunemisel. Intervjueeritavad rõhutasid, et Saaremaa loodus on eelkõige see, mis külastajaid siia meelitab ja paljud avastavad ajaloo mitmekihilisuse läbi selle looduskeskkonna. Samas tõid kaks intervjueeritavad välja, et just sesoonsus on Saaremaa turismi jaoks üldiselt keeruline. Martin pakkus välja, et militaarturism aitaks turismihooaega Saaremaal pikendada kuna paljud objektid on just varakevadel ja sügisel paremini leitavad ja ligipääsetavad. Ka ei ole siis puuke, usse ja muud sellist, mis inimesi metsast eemale peletaks.

„No siin on kaks ühes. Ma ütlen kindlalt see, et siin on kaks-ühes, sul on teistsugune keskkond, Sul on meri, kadakad, karjuvad kajakad ja vahest natuke liivaranda ka kui kuskil peale satub. Et aga siis on veel seda, seda ja seda sellepärast, et, et näiteks noh [aa] ei tea, patareisid, raketibaasi ei ole Pärnu ranna ligidal, kuskile pole minna.“ (Jaan)

Looduskeskkonnas liikumine on seotud ka keha ajaloolise mälega – kuidas me oskame käituda ja milleks me oleme valmis. Intervjueeritavad tõid välja tänapäeva turistide vähesed teadmised mitte ainult ajaloo osas, vaid ka nende oskuses või ettevalmistuses elamusteks.

„Tänapäeva turist tuleb lühikeste pükste ja plätudega . . . nii ju metsa ei lähe“ (Maia)

Minevik kui aken tulevikku

Kõik intervjueeritavad usuvad, et militaarturism on vajalik ja oluline. Mõned peavad esmatähtsaks ajaloo ja pärandi säilitamist, teised jälle läbi mineviku tundmise tulevikuks valmistumist. Intervjueeritavad avaldasid arvamust, et hetkel ei ole meie ajaloo rikast pärandit piisavalt ära kasutatud kuigi potentsiaali on kõigi sõnul palju.

„Täiesti 0. Peale meie ja Sõrve ju nagu polegi . . .“ (Jaan)

Intervjueeritavad tõid välja võimalusi, mis hetkel kasutamata, selleks et kohad saaksid jagada oma lugu.

„Militaar- või sõjaajaloomuuseumeid võiks saarel olla mitmeid. See tähendab, et igal Saaremaa piirkonnas oma sõjandusega seotud ajalugu. Näiteks Ida-Saaremaal saab keskenduda nii Esimesele- kui ka Teisele maailmasõjale, silmas pidades Väikese-Väina, sealset saari ühendavat tammi ja ka kindlasti Kübassaare rannakaitsepatareiga seonduvalt. Kuresaare ümbruses saab

keskenduda lühiajalistele lahingutele Teises maailmasõjas 1941 kui ka 1944. Samuti ka Nõukogude võimu poolt rajatud linna ümbritsevate betoonist kuulipilduja džotid on omaette vaatamisväärsus. Ka suurtükipatareide- ja jalaväelastele mõeldud jooksukraavid ning positsioonid, Roomassaare lennuvälja taga paiknevad suured lennukipommide lehtrid- kõik need on märgid linna ruumis toimunud sõjategevusest- kindlasti vaatamisväärsused. . .“ (Martin)

Tänapäev kui valmistumine tulevikuks

Kõikide intervjueeritavatega tuli paratamatult teemaks ka hetkel maailmas valitsev olukord ja selle otsene mõju militaarturismile. Arvamused antud teema juures läksid lahku, kes arvas et sõda Ukrainas tõstab inimeste huvi selliste teenuste vastu, teised jälle arvasid et hirm peletab tarbijad hoopis eemale. Ka oli mõistetav üldine teadmatuse ja ärevuse tuleviku ees. Kõigil oli oma visioon sellest, kuidas hakkab antud olukord mõjutama meie endi julgeolekut ja kui siis milline see konflikt olema saab. Intervjueeritavad tõid välja Ukraina sõja mõjud ka huviliste enese identiteediga seoses. Praegune olukord maailmas näitab hästi, kuidas generatsioon, kes sõda pole oma silmaga näinud ei oska sellega ka toime tulla.

Näiteks Tiit rääkis kuidas enne Venemaa ja Ukraina vahel 2014 aastal alanud sõda oli palju just vene rahvusest inimesi, kes tundsid huvi kohaliku militaarpärandi vastu, aga peale sõja algust nad enam ei tulnud. Nüüd on Tiidu sõnutsi jäänud pigem tavalised turistid kes läbi astuvad.

Lisaks hetkel maailmas toimuvale valmistas intervjueeritavatele muret ka Saaremaa militaarturismi tulevik üldiselt, tunti muret huviliste järelkasvu puudumise pärast ja teema väljasuremise pärast. Antud olukord paistis kõigi intervjueeritavate jaoks kesine ja muret tekitav, kurdeti, et pole noori ja ettevõtlike entusiaste enam juurde tulemas, kes teemat veaks, aga ka üldist muret eestlaste, kui siseturistide osas.

Jaan tõi siseturismi kohapealt välja, et eestlane on pigem see, kes urgitseb ise kui et teistele informatsiooni eest maksab ja eestlane tegeleb siseturismiga pereringis.

„Et, et noh, aga, aga üldiselt on nii et, eestlane, kui eestlane tegeleb siseturismiga siis pereringis. No aga naine ei taha, ma ei tahtnud mingit kuradi betoonist kärakat seal Sõrves vaadata. Et et, et seal tekivad mingid käärid ja siis kuna vahemaad, kuigi Saaremaa on pisike, aga vahemaad aga jälle suured, on ju, siis paigutame siis pereema ja tütre, siis Kuressaare linna vahele maha ja siis kähku ise kuskile. Aga siis on jälle jooksu pealt, sellepärast et oli ju kokku lepitud, et kolm tundi maksimum ja tegelikult läks viis.“ (Jaan)

Üksikult ühiseks

Üheks vestlusteemaks oli ka koostöö. Koostöö võimalustesse suhtuti skeptiliselt, üldiselt tundus koostöö olevat teema, millele pikemalt ei soovitud peatuma jääda. Ühe intervjuueeritava meelest peaks olema igale Saaremaa regioonile oma muuseum, mida omakorda koordineeriks Saaremaa Muuseum.

Koostööd valla ja muude organisatsioonidega peeti pigem väheseks. Kolm intervjuueeritavat tõid välja, et koostöö hääbus peale valdade ühinemist. Varasemalt kui vallad olid väiksemad ja eraldi oli ka koostööd rohkem.

Maaomanikega koostöö juures läksid arvamused lahku. Jaan arvas, et tema suhted nii maaomanike kui muinsuskaitseametiga on head ja peaaegu alati on võimalik leida kompromiss. Mardi kogemus on olnud hoopis vastupidine, maaomanikud ei ole koostööst huvitatud või soovivad selle eest raha. Ka on tema sõnutsi maaomanike kes lasevad teadlikult lammutada ajalooliselt väärtuslike objekte, et teenida nendest ühel või teisel viisil kasumit.

Intervjuudest kumas läbi vajadus eristuda, et mitte olla konkurendid. Sõrve ja Orissaare muuseum omavahel konkurentsi ei tunne kuna nende temaatika on erinev. Neli intervjuueeritavat arvasid, et koostöö toimima saamise jaoks oleks vaja ühtset ja keskset juhtimist, mida võiks Mardi ja Martini hinnangul pakkuda näiteks Saaremaa Muuseum.

Mitmes intervjuus toodi eraldi välja Orissaare muuseumi aktiivsus, näiteks näidislahingute korraldamine, mis võiks omakorda olla eeskujuks teistele.

Mõlema muuseumipidajaga oli jutuks järelkasvu puudus. Puudus noortest inimestest kes huvituks militaarturismist ja aitaks seda eest vedada. Nad mõlemad tõid välja, et nemad ei ole enam sellised tänapäeva sotsiaalmeedia ja muude kaasaegsete turunduskanalite inimesed, kuigi Saaremaa militaarturismi edendamise seisukohalt oleks sellist inimest vaja.

Ka arvasid kõik igapäevaselt teemaga kokkupuutuvad intervjuueeritavad, et oleks väga hea kui oleks organiseeritud militaarturismi reisid kus majutus, toit ja kava oleks kohe ühes paketis.

Kõik intervjuueeritavad olid väga vastutulelikud ja huvitatud intervjuu andmisest. Kõigist intervjuudest jäi läbi kumama lootus, et ehk militaarturismi alane teadlikus Saaremaal on tõusuteel.

2.4 Küsitluse tulemused

Antud alapeatükk annab ülevaate küsitluse tulemustest. Küsimustikus oli kokku 17 küsimust, kaks küsimust olid seotud vastajate demograafiliste näitajatega. Küsimustik on toodud lisas 2.

Tulemused on esitletud uurimusküsimustele vastavalt. Tulemused on välja toodud tabelites 2 – 12.

Küsimustikule vastas kokku 29 inimest, kellest 16 (55%) olid mehed ja 13 (45%) naised.

Vastajate vanus jäi vahemikku 18-67 eluaastat. Vastajate keskmiseks vanuseks oli 42 eluaastat (Tabel 2).

Tabel 2. Vastajate demograafilised andmed

Vanus täisaastates	Vastajate arv	%
14-19	1	3
20-29	3	10
30-39	11	38
40-49	5	17
50-59	5	17
60-69	4	14

Vanus täisaastates	Vastajate arv	M	Sd	Mediaan	Mood
	29	42	13	38	32

Küsimustiku esimese kahe küsimusega sooviti teada vastajate eelnevat kogemust Saaremaa militaarobjektidega. Küsimus 1 oli seotud külastuskordadega ja küsimus 2 külastatud objektidega. 28 vastajat 29-st (97%) olid Saaremaa militaarobjekte külastanud. Peamise objektina toodi välja Sõrve militaarmuseum (Tabel 3).

Tabel 3. Külastatud militaarobjektid ja -teenused

Militaarobjektid ja -teenused	Vastajate arv	%
Külastanud Sõrve militaarmuuseumi	26	87
Külastanud Orissaare sõjavara muuseumi	8	27.6
Käinud giidiga ekskursioonil	3	10.3
Muu	4	13.8

Vastusevariandi muu valis 4 vastajat ning nende vastused olid järgnevad:

- iseseisvalt tutvunud erinevate objektidega
- Saaremaa Muuseum
- Tagaranna rannakaitsepatarei, piirivalvekordon
- isaga ringi sõitnud

Küsimusega 3 küsimustikus sooviti teada, kust on huvilised leidnud informatsiooni. Tulemused on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. Peamised informatsiooniallikad.

Informatsiooniallikad	Vastajate arv	%
Veebilehed	7	24
Sotsiaalmeedia	7	24
Ajakirjandus	7	24
Sõbrad/tuttavad	25	86

Valiku muu valisid 2 vastajat ning nende vastused olid järgnevad:

- oma suvekodu Tagarannas
- veidrad onud lahvkas

Vastustest selgub, et peamiselt saadakse infot sõpradelt ja tuttavatelt. Muud infoallikad olid mainitud kordades vähem.

Neljanda küsimusega sooviti teada tarbijate rahulolu Saaremaad tutvustava informatsiooniga militaarturismiga seotud objektide ja teenuste osas. Rahulolu paluti hinnata 5 punkti skaalal, kus 1- ei ole üldse rahul ja 5 – olen väga rahul. Tulemused on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. Rahulolu Saaremaad tutvustava informatsiooniga militaarturismiga seotud objektide ja teenuste osas

	Vastajate arv	<i>M</i>	<i>Sd</i>	Mediaan	Mood
Rahulolu informatsiooniga teenuste ja objektide osas	29	3.0	0.93	3	3

Vastuste tulemus näitab, et hinnang informatsioonile on pigem neutraalne (nii ja naa).

Järgmise ehk viienda küsimusega uuriti, et millisest informatsioonist tarbijad enim puudust tunnevad. Tulemused on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Tarbijate ootused Saaremaa Militaarturismi teemalisele informatsioonile

Soovitud informatsioon	Vastajate arv	%
Infotahvlid militaarobjektide juurde	21	75
Viidad maanteedel militaarobjektide asukoha juurde	20	71
Infovoldikud turismiinfo punktides	15	54
Link visitsaaremaa.ee kodulehel	14	50

Vastustest selgub, et valdav enamus vastanutest tunneb puudust infotahvlitest objektide juures ja viitadest maanteedele, mis nendeni juhataksid. Ka infovoldikuid turismiinfo punktides ja visitsaaremaa kodulehel sooviksid pooled vastajaist näha.

Kuuenda küsimuse eesmärgiks oli saada teada kui rahul on tarbijad hetkel Saaremaal pakutavate militaarturismi teenustega. Rahulolu paluti hinnata 5 punkti skaalal, kus 1- ei ole üldse rahul ja 5 – olen väga rahul, valikuvariant 6 – ei ole neist teenustest teadlik. Tulemused on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. Tarbijate rahulolu hetkel Saaremaal pakutavate militaarturismi teenustega.

	Vastajate arv	<i>M</i>	<i>Sd</i>	Mediaan	Mood
Rahulolu pakutavate militaarturismi teenustega	29	3.6	1.4	3	2

Vastuste tulemus näitab, et hetkel pakutavate teenuste rahulolu osas ei olda üksmeelel. Mediaan hinnang oli pigem neutraalne.

Küsimusega 7 küsimustikus sooviti teada et millistest militaarturismiga seotud teenustest tunnevad tarbijad Saaremaal enim puudust. Saadud tulemused on esitatud tabelis 8.

Tabel 8. Tarbijate soovitud militaarturismi teenused Saaremaal.

Soovitud teenus	Vastajate arv	%
Rohkem erineva temaatikaga muuseume	16	55
Organiseeritud ekskursioonid	18	62
Konverentsid/loengud/teabepäevad	6	21

Tulemus näitab, et vastajad tunnevad enim puudust erinevatest muuseumitest ja organiseeritud ekskursioonidest.

Kaheksas küsimus keskendus tarbijate jaoks enim huvitavatele ajaperioodidele Saaremaa militaarajaloos. Vastajatel paluti valida üks enda jaoks enim huvitav ajaperiood. Saadud tulemused on esitatud tabelis 9.

Tabel 9. Enim huvipakkuvad ajaperioodid Saaremaa militaarajaloos.

Ajaperiood	Vastajate arv	%
Esimene maailmasõda	1	3
Teine maailmasõda	18	62
Vabadussõda	5	17
Külm sõda	5	17

Tulemustest selgub, et ülekaalukalt pakub vastajaile enim huvi Teise Maailmasõja aegne periood. Tulemused on ilmselt mõjutatud ka antud valimi kuuluvusest spetsiifilistesse huvigruppidesse.

Üheksandale küsimusele, mis uuris tarbijate arvamust Saaremaa militaarturismi potentsiaali rakendamiseks vastas 76% vastanutest, et Saaremaa militaarturismi potentsiaali ei ole piisavalt rakendatud. Vastanutest 24 % arvas, et seda on tehtud piisavalt.

Kümnenda küsimuse vastusena paluti vastajatel hinnata Saaremaa potentsiaali militaarturismi sihtkohana 5 punkti skaalal, kus 1 - väga madal ja 5 - väga kõrge. Saadud tulemused on esitatud tabelis 10.

Tabel 10. Saaremaa potentsiaal militaarturismi sihtkohana.

	Vastajate arv	<i>M</i>	<i>Sd</i>	Mediaan	Mood
Saaremaa potentsiaal militaarturismi sihtkohana	29	4.4	0.7	5	5

Tulemustest võib järeldada, et Saaremaa potentsiaali militaarturismi sihtkohana hindasid antud valimi esindajad kõrgeks.

Üheteistkümnenda küsimusega sooviti teada, kas vastajad soovitaks Saaremaa militaarturismi teenuste või militaarrajatiste külastamist Saaremaad külastavale turistile. Enamik vastanutest,

97% vastas, et soovitaks Saaremaa militaarturismi teenuste või militaarrajatiste külastamist Saaremaad külastavale turistile. Vastanutest 3% arvas, et ei soovitaks.

Järgneva küsimuse eesmärgiks oli täpsustada, milliseid teenuseid vastanud soovitaks. Tulemused on toodud tabelis 11.

Tabel 11. Militaarturismi teenused, mida soovitatakse Saaremaad külastavale turistile.

Teenus	Vastajate arv	%
Muuseumi külastust	21	72
Militaarrajatiste külastamist	28	97
Giidiga ekskursiooni	16	55
Ei soovitaks midagi	0	0

Vastusevariandi muu valis 2 vastajat ning nende vastused olid:

- Saaremaa-, Orissaare-, Sääre muuseumi külastamine
- Detektoriga Sörve

Vastustest selgub, et eelkõige soovitaksid antud valimi esindajad külastada militaarrajatise ja muuseumi.

Kolmeteistkümnenda küsimuse eesmärgiks oli saada teada kui kaua on vastajad olnud huvitatud militaarajaloost. Vastused on toodud tabelis 12.

Tabel 12. Militaarajaloo huvi kestvus aastates

	Vastajate arv	<i>M</i>	<i>Sd</i>	Mediaan	Mood
Militaarajaloo huvi aastates	24	18	12	20	20

Ülejäänud vastused antud küsimusele olid:

- Pole väga suur huviline aga kodukandis olevatele objektidele peale sattudes mõtlen, et need võiks inimestele huvi pakkuda
- Ei huvitu süvitsi. Lihtsalt märkan.
- Kooli ajast peale
- Sellele on keeruline vastata, kaudselt kogu elu

- Paarkümmend aastat

Antud valimi huvi militaarajaloo vastu võib pidada pikaajaseks, seega on nende hinnangud ka olulise kaaluga.

Küsimused 14 ja 15 keskendusid vastanute lemmikpiirkondadele Eestis, mida nad külastavad seoses miliaarajaloo huviga. Küsimusele 14, milles sooviti teada, kas vastanutel on Eestis lemmikpiirkond mida nad militaarajaloo huviga seoses külastavad vastas 76% vastanutest et neil ei ole Eestis antud teemaga seoses lemmikpiirkonda. Vastanutest 24% arvas, et neil on Eestis oma lemmikpiirkond mida nad militaarajaloo huviga seoses külastavad. Küsimus 15 andis võimaluse oma lemmikpiirkonda täpsustada ning vastused olid järgnevad:

- Sõrve (4 vastajat)
- Saaremaa (3 vastajat)
- Saared
- Hara
- Tagaranna
- Ida-Virumaa
- Muhu
- Sinimäed, Tartu
- Põhja-Eesti

Küsimustega 16 ja 17 sooviti teada vastanute lemmikpiirkoda Saaremaal, mida nad seoses militaarajaloo huviga külastavad. Küsimusele 16, kus paluti vastata lemmikpiirkonna olemasolu kohta vastas 59% vastanutest et neil ei ole Saaremaal militaarajalooga seonduvalt lemmikpiirkoda. Vastanutest 41% on antud teemaga seonduvalt lemmikpiirkond Saaremaal. Järgnevale täpsustavale küsimusele, kus paluti oma lemmikpiirkond/piirkonnad välja tuua laekusid järgnevad vastused:

- Sõrve (10 vastajat)
- Tagaranna (3 vastajat)
- Kõik mis teise maailmasõjaga seotud
- Lääne-Saaremaa (2 vastajat)
- Orissaare
- Stebel

Kuigi vastajad suures osas ei oma militaarajalooga seotud meelispaiku Eestis ega ka Saaremaal, on Sõrve üks enim külastatavaid paiku.

2.5 Militaarturismi võimalused ja koostöö

Antud lõputöö alapeatükk annab ülevaate empiirilise uuringu tulemustest mõlema uurimusmeetodi osas ja toob välja peamised analüüsi tulemused. Tulemuste analüüsil lähtuti eelkõige peamisest uurimusküsimusest, leidmaks vastust militaarturismi arenguvõimalusteks Saaremaal.

Kõik ühtse juhtimise alla

Saaremaal on kõik militaarturismi teenustega tegelevad asutused ning inimesed hajali ja oma kindlate teemadega, mistõttu nad üksteist konkurentidena ei taju. Kõik intervjueeritud teenusepakkujad leidsid, et militaarajalooga organisatsioonid võiksid kuuluda ühtse juhtimise alla. Enamus intervjueeritavaist leidis, et sääraseks katusorganisatsiooniks võiks olla Saaremaa Muuseum. Üksinda ja piiratud ressurssidega on teenusepakkujail raske toime tulla. Ühtne juhtimine aitaks intervjueeritavate sõnul leida ka uusi arenguvõimalusi ning vahendeid teenuse edasiseks arendamiseks. Kõikide intervjuude käigus oli teenuse arendamise küsimuses läbivaks teemaks ühtse juhtimise puudumine. Kõik teenusepakkujad leidsid, et ka militaarajalooga tegelevad organisatsioonid võiksid kuuluda ühtse juhtimise alla, mida võiks enamiku intervjuudes osalejate sõnutsi pakkuda näiteks Saaremaa muuseum. Hetkel ajavad kõik eraldi oma rida, kuid piiratud ressurssidega on üksi keeruline toime tulla. Ühtne juhtimine aitaks kindlasti leida ka uusi arenguvõimalusi ja kaasata vahendeid teenuse edasiseks arendamiseks.

Ajaloopärand metsast välja

Nii intervjueeritavad kui ka küsitlusele vastanud hindasid Saaremaa potentsiaali militaarturismi sihtkohana kõrgeks, aga sellekohast informatsiooni väheseks. Küsimustikule laekunud vastustest võib järeldada, et mõned militaarobjektid, näiteks Sõrve poolsaar, Tagaranna ja Ninase, on siiski laiemalt tuntud.

Kõikidest intervjuudest ning ka küsitlusest tuli välja arvamus, et militaarobjektide leitavus on suureks probleemiks. Sellest lähtuvalt oleks asjakohane kaaluda teeviitade paigaldamist

maanteede äärde, mis juhataks militaarhuvilised kohale. Lisaks viitadele oleks vajalikud ka infotahvlid militaarobjektide juures. See aitaks lahendada nii vähese informatsiooni probleemi kui ka päästaks kohalikku militaarpärandit hääbumise eest. Võib loota ka, et see tekitaks rohkemates inimestes huvi antud teema vastu, mis omakorda soodustaks kohalike militaarturismi teenuste tarbimist. Küsitluse tulemustest selgus ka, et tarbijad sooviksid turismiinfo punktides näha rohkem militaarturismi teemalisi infovoldikuid. Muuseumites kohapeal ja turismiinfopunktides on saadaval Eesti ja Läti ühistööna valminud militaarturismi objekte tutvustavad infovoldikud. Need olid olemas juba enne küsitlust, mis osutab tõsiasi, et inimesed ei leia neid voldikuid üles või pole mõnda aega militaarturismi võimalusi tarbinud.

Rohkem turundust

Küsitluse tulemusena selgus, et enamik militaarturismi teemalist informatsiooni levib suusõnaliselt. Antud juhul on riskiks teabe kadumine, kui sellest enam ei räägita või elava mälu kandjad elust lahkuvad. Ka ei jõua selliselt leviv informatsioon kuigi paljude potentsiaalsete tarbijateni. Autori nägemuse kohaselt võiks Saaremaa militaarpärand ning sellega seonduvad teenused saada rohkem reklaami ja kõlapinda. Intervjuude käigus selgus, et väiksel ettevõtjal ei ole kerge omale head turundust lubada ning tihti peale jääb asi ka turundusalaste teadmiste puudumise taha. Antud juhul saaks ettevõtjatele appi minna ka kohalik omavalitsus ja teised Saaremaal turismindusega tegelevad organisatsioonid, näiteks VisitSaaremaa. Lisaks tavalise paber kandjal turundusele, reklaamplakatite jmt oleks vajalik tegeleda ka veebi- ning sotsiaalmeedia turundusega. See aitaks tutvustada objekte ja teenuseid ka välituristidest tarbijatele, kes ehk eestlastest rohkem suunamist sooviksid

Teenuse edendamine

Nii küsitlusest kui ka Intervjuudest selgus, et uuritavate arvates kipub eestlane olema pigem see, kes tegutseb ja uurib ise. Seetõttu tuleks autori meelest panna pigem rõhku olemasolevate militaarrajatiste korrastamisele, eksponeerimisele ning nende kohta informatsiooni levitamisele. Siinkohal oleks võibolla mõistlik mõelda ka teiste teenuste ning elamuste juurde lisamisele, et kliendisegmenti laiendada. Heaks näiteks on siinkohal Orissaare muuseumi korraldatavad näidislahingud, mis pälvivad ka nende tähelepanu ja huvi, keda muidu militaarturism ei paelu. Antud lähenemine aitaks tuua Saaremaale uusi turismi sihtgruppe ning päästa kohalikku ajaloopärandit hääbumise eest. Küsitluse tulemusest selgus, et vastajate jaoks oleks kõige

oodatum teenus giidiga ekskursioonid, mida autori teadmiste kohaselt praegu laiemale tarbijaskonnale üldse ei pakuta. Ka on tarbijad huvitatud muuseumitest, mida näitab ka asjaolu, et Saaremaal kõige populaarsem militaarajalooga seotud piirkond on Sõrve ja enim tarbitud teenus Sõrve militaarmuuseum. Sõrve piirkond on juba praegu küll militaarturismi huviliste hulgas enim tuntud, kuid seal on veel palju kasutamata potentsiaali. Sealjuures ei tasu muidugi ka unustada teisi ajaloopärandi seisukohast olulisi piirkondi Saaremaal, mis pakuvad samuti rohkelt võimalusi nii pärandi eksponeerimiseks kui ka militaarturismi teenuste loomiseks. Ukrainas toimuva valguses tasub küll uute teenuste loomisel oodata, kuni on selgunud selle mõju militaarturismile.

KOKKUVÕTE

Sünge turism, mille alaliik militaarturism on, ei ole küll uus mõiste turisminduses, kuid selle populaarsus on tõustuteel. Paljud turistid soovivad puhkustel kogeda sügavamaid elamusi, mida sünge turism suudab pakkuda mitmel erineval tasandil. Sünge turism annab tarbijale võimaluse tutvuda ajaloo ja pärandiga ning tunda seeläbi tugevamat sidet mineviku ja oma eelkäijatega. Lisaks emotsionaalsele aspektile pakub sünge turism inimestele asendamatu võimalust õppida ajaloost läbi selle tagajärgede nägemise ja kogemise. Kuigi sünge turismi eetiline aspekt on läbi aegade tekitanud palju kõneainet, on siiski jõutud järeldusele, et pärandi eksponeerimine austusega on oluline nii ajaloolise mälu kui turismi seisukohast.

Saaremaa on läbi aegade olnud oma asukoha tõttu tugevalt militariseeritud piirkond. Erinevad sõjad ja okupatsiooniperioodid on jätnud siia oma jäljed, mis meenutavad olulist osa meie ajaloost. Tänapäevaks on jäänud enamik sellest ajaloost looduse kätte või on see sootuks lammutatud. Õnneks leidub Saaremaal veel mõningaid entusiaste, kes uurivad, koguvad, eksponeerivad ja tutvustavad meie militaarpärandit. Nende asjaarmastajate poolt on valminud kaks sõjaajaloole keskenduvat muuseumi, on kirjutatud raamatuid ning on tehtud palju arhiivi- ning giiditööd.

Antud lõputöö keskendub Saaremaa militaarturismi võimalike arengusuundade leidmisele.

Töö empiirilises osas keskendutakse Saaremaa olulisematele militaarobjektidele ning hetkel pakutavatele teenustele. Uurimismeetodiks valiti kombineeritud meetod, kuna autori meelest on teenuse võimalike arengusuundade leidmiseks oluline kuulda nii teenusepakkujate kui ka tarbijate seisukohti. Uuringu käigus viidi läbi viis pool-struktureeritud intervjuud teenusepakkujate ja teiste militaarturismiga tegelevate inimeste hulgas. Uuringu teise osana levitas autor Facebooki keskkonnas potentsiaalsetele tarbijatele suunatud küsitlust, millele laekus 29 vastust.

Uuringust selgus, et teenusepakkujad tunnevad enim muret kohaliku ajaloopärandi vähese eksponeerimise ning noorte huviliste puudumise üle. Lisaks sellele tuntakse puudust ka ühtsest juhtimisest, mis annaks paremad võimalused ja vahendid teenuste arendamiseks. Ka hetkel Ukrainas toimuv sõda on mõnede intervjuueeritavate arvamusel suureks ohuks militaarturismi teenuse jätkusuutlikusele lähiajal. Kitsaskohtadena tajuvad teenusepakkujad piiratud ressursse ja teenuse hooajalisust.

Küsitluse tulemustest selgus, et tarbijad hindavad Saaremaa potentsiaali militaarturismi sihtkohana kõrgeks ning oleks valmis seda ka teistele turistidele soovitama. Enim tuntakse puudust infost, mis juhataks kohalike militaarobjektide juurde ning kohapeal neid tutvustaks. Teenustena soovitakse näha rohkem giidiga ekskursioone ja erineva temaatikaga muuseume.

Uuringu tulemustest lähtuvalt tegi autor Saaremaa militaarturismi teenuste arendamiseks järgnevad ettepanekud:

- Koondada militaarturismiga tegelevad organisatsioonid kokku ühtse juhtimise alla
- Paigaldada militaarobjektide juurde juhatavad viidad maanteede äärde
- Olulisemate militaarobjektide juurde paigaldada infotahvliid
- Leida rohkem võimalusi kohalike militaarturismi teenuste turundamiseks
- Korrastada ning eksponeerida kohalikke militaarrajatisi
- Luua teenustele juurde täiendavaid elamusi, mis tõmbaks ligi ka teisi kliendisegmente

Eelnevalt nimetatud tulemuste ja järelduste põhjal võib lugeda uurimistöö õnnestunuks. Antud uurimuse suurimaks kitsaskohaks on küsitluse valimi suurus ja sihitus. Sarnast uuringut oleks vajalik korrata suurema valimiga, kuhu on kaasatud ka välisturistidest tarbijad, kelle nägemus ja eelistused võivad olla teistsugused.

Käesoleva lõputöö tulemused ja järeldused võivad olla kasulikud militaarturismi teenuseid pakkuvatele ettevõtetele oma teenuse arendamiseks. Antud teave võib olla huvipakkuv ka kohalikule omavalitusele ning teistele Saaremaa turismi edenemisega tegelevatele organisatsioonidele.

SUMMARY

MILITARY TOURISM DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN SAAREMAA

Through history Saaremaa has seen many wars and other military events. Rich military history provides a great potential to offer military tourism services. Currently Saaremaa as a destination is largely known for its nature and cultural tourism, but it could also be known as a destination for military tourism.

The purpose of this thesis was to explore current and future opportunities for developing military tourism services in Saaremaa using insights from the empirical research.

The theoretical part of the thesis gives an overview of the theoretical aspects of dark tourism, defined as travel to sites of atrocities and human suffering. Military tourism or tourism related to wars and military conflicts is one of the sub-sets of dark tourism. Tourist motivations, authenticity and experience creation are discussed in the realm of dark tourism. Also, overview of ethical and educational aspects of dark tourism is provided. The second, empirical part of the thesis describes methodology of the research and related methods and provides an overview of current military tourism services and objects in Saaremaa. Results of the empirical research and the analysis of the findings as well as author's recommendations for future developments of military tourism in Saaremaa conclude the empirical part of the thesis.

The author used a mixed methods research in the empirical study, namely in-depth interviews and a survey. Author conducted interviews with two military tourism service providers in Saaremaa, as well as with military heritage enthusiasts like a writer, a historian and a travel guide, a total of five interviews were conducted. The second part of the empirical research was an online survey among military enthusiast's groups on the Facebook platform with a total of 29 respondents. Mixed methods research allowed the author to see both the consumer and provider ideas about the potential of military tourism in Saaremaa.

All interviewed service providers and enthusiasts expressed some concern about military heritage future in Saaremaa and offered different ideas for its' more sustainable future. The current situation in Ukraine was also considered worrisome from the military tourism

perspective, because it can scare potential consumers and raise some ethical issues. The lack of cooperation between different stakeholders was also discussed in many interviews.

The survey responses revealed that the consumers would like to see more information about the military heritage in Saaremaa and would also be interested in some new services like guided tours and different museums. The military tourism potential in Saaremaa was considered high.

After analyzing the research findings, author made suggestions for future developments of military tourism in Saaremaa such as installing road-side signs to lead people to military heritage sites and information boards to the sites.

The results of this research can be useful for the local military tourism service providers and also for local tourism authorities.

Keywords: military tourism, heritage, dark tourism, history.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

- Abubakar, A. M., Shneikat, B. H. T., & Oday, A. (2014). Motivational factors for educational tourism: A case study in Northern Cyprus. *Tourism Management Perspectives*, *11*, 58–62. <https://doi.org/10.1016/J.TMP.2014.04.002>
- Ashworth, G. J. (2014). Is There an Urban Tourism? <Http://Dx.Doi.Org/10.1080/02508281.1992.11014645>, *17*(2), 38. <https://doi.org/10.1080/02508281.1992.11014645>
- Ballantyne, R., Hughes, K., Lee, J., Packer, J., & Sneddon, J. (2018). Visitors' values and environmental learning outcomes at wildlife attractions: Implications for interpretive practice. *Tourism Management*, *64*, 190–201. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2017.07.015>
- Chhabra, D., Healy, R., & Sills, E. (2003). Staged authenticity and heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, *30*(3), 702–719. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(03\)00044-6](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(03)00044-6)
- Cohen, E. H. (2011). Educational dark tourism at an in populo site The Holocaust Museum in Jerusalem. *Annals of Tourism Research*, *38*(1), 193–209. <https://doi.org/10.1016/J.ANNALS.2010.08.003>
- Crouch, D. (2010). Places around us: embodied lay geographies in leisure and tourism. <Http://Dx.Doi.Org/10.1080/026143600374752>, *19*(2), 63–76. <https://doi.org/10.1080/026143600374752>
- DARK TOURISM: UNDERSTANDING VISITOR MOTIVATION AT SITES OF DEATH AND DISASTER.* (2003).
- Dunkley, R. A., & Morgan, N. J. (2007). *A shot in the dark? Developing a new conceptual framework for thanatourism Environmental Education View project tourism and stress in employees View project.* <https://www.researchgate.net/publication/284686975>
- Fonseca, A. P., Seabra, C., & Silva, C. (2016). *Dark Tourism: Concepts, Typologies and Sites Dark Tourism-A Troublesome Concept.* <https://doi.org/10.4172/2324-8807.S2-002>
- Heidelberg, B. A. W. (2014). Managing ghosts: exploring local government involvement in dark tourism. <Https://Doi.Org/10.1080/1743873X.2014.953538>, *10*(1), 74–90. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2014.953538>
- Lewis, H., Schrier, T., & Xu, S. (n.d.). *Dark tourism: motivations and visit intentions of tourists.* <https://doi.org/10.1108/IHR-01-2021-0004>
- Light, D. (2017). Progress in dark tourism and thanatourism research: An uneasy relationship with heritage tourism. *Tourism Management*, *61*, 275–301. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2017.01.011>

- Lisle, D. (2006). Gazing at Ground Zero: Tourism, Voyeurism and Spectacle. *Http://Dx.Doi.Org/10.1080/1479758042000797015*, 8(1), 3–21. <https://doi.org/10.1080/1479758042000797015>
- Lv, X., Lu, R., Xu, S., Sun, J., & Yang, Y. (2022). Exploring visual embodiment effect in dark tourism: The influence of visual darkness on dark experience. *Tourism Management*, 89, 104438. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2021.104438>
- Motivation Factors in Dark Tourism The Faculty of Tourism and Hospitality Degree Programme in Tourism and Hospitality Management Nature and Soft Adventure Tourism Bachelor's thesis Spring 2010 Titta Niemelä. (n.d.).*
- Poulsson, S. H. G., & Kale, S. H. (2004). The Experience Economy and Commercial Experiences. *The Marketing Review*, 4(3), 267–277. <https://doi.org/10.1362/1469347042223445>
- Roberts, C. (2018). Educating the (Dark) Masses: Dark Tourism and Sensemaking. *The Palgrave Handbook of Dark Tourism Studies*, 603–637. https://doi.org/10.1057/978-1-137-47566-4_25
- Seaton, A. v. (1999). War and thanatourism: Waterloo 1815–1914. *Annals of Tourism Research*, 26(1), 130–158. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(98\)00057-7](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(98)00057-7)
- Steiner, C. J., & Reisinger, Y. (2006). Understanding existential authenticity. *Annals of Tourism Research*, 33(2), 299–318. <https://doi.org/10.1016/J.ANNALS.2005.08.002>
- Stone, P., & Sharpley, R. (2008). Consuming dark tourism: A Thanatological Perspective. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 574–595. <https://doi.org/10.1016/J.ANNALS.2008.02.003>
- Tourists' motivations for engaging in Dark Tourism Case Study of Apartheid memorials in South Africa. (n.d.).*
- Waite, G. (2000). Consuming heritage: Perceived historical authenticity. *Annals of Tourism Research*, 27(4), 835–862. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00115-2](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00115-2)
- Welcome to the Experience Economy. (n.d.). Retrieved April 28, 2022, from* <https://hbr.org/1998/07/welcome-to-the-experience-economy>
- Wiles, C., & Stoep, G. vander. (n.d.). *CONSIDERATION OF HISTORICAL AUTHENTICITY IN HERITAGE TOURISM PLANNING AND DEVELOPMENT.*
- Zoran. (2004). *TOURISM 01E 2004 6a.*

LISAD

Lisa 1. Intervjuu stsenaarium

Sissejuhatus: Tere, minu nimi on Sandra Mõttus, ma olen Tallinna Tehnikaülikooli Kuressaare Kolledzi ettevõtluse eriala III kursuse üliõpilane. Ma sooviksin teid kutsuda osalema oma lõputöö uuringus. Töö peamine eesmärk on uurida militaarturismi senist olukorda ja arenguvõimalusi Saaremaal. Uuringu tulemused ning nende analüüs on üks osa mu lõputööst.

Intervjuu kestab orienteeruvalt 1 tund. Kus oleks Teile kõige sobivam koht ja aeg, millal intervjuud läbi viia?

Aitäh, et nõustusite osalema intervjuus. Teie anonüümsus tagatakse, kui te seda soovite.

Kas Teile sobib kui ma seda intervjuud salvestan? See aitab mul paremini analüüsida meie vestlust. Aeg ajalt ma teen mõningaid märkmeid. Kui te pole nõus intervjuud salvestama, sel juhul teen ainult märkmeid.

Ei ole õigeid ega valesid vastuseid minu küsimustele. Ma soovin teada teie isiklike mõtteid. Kui mõned küsimused on Teile jaoks ebamugavad, siis võite jätta nendele vastamata.

*****[Lülitan diktofoni sisse]*****

1. Palun rääkige veidi oma seotusest militaarajalooga Saaremaal
  - a) kuidas jõudsite selle teemani?
  - b) mis Teid selle teema juures köidab?
  - c) mida arvate militaarturismist?

2. Milliseid militaarturismiga seonduvaid tegevusi/teenuseid Saaremaal praegu pakutakse?

- a) Millised on peamised objektid, mida hetkel Saaremaal militaarturismi objektidena käsitletakse?
  - b) Milliseid organiseeritud tegevusi pakutakse ja kelle poolt?
3. Kuidas hindate militaarturismi pakkumisi Saaremaal?
- a) kuivõrd hästi on ära kasutatud Saaremaa võimalused militaarturismi arendamisel?
  - b) millised on võimalused koostööks erinevate pakkujate vahel?
4. Kuidas arvate, kas militaarturism on Saaremaad külastavate turistide hulgas populaarne?
- a) Kas ja kui palju on Teie hinnagul neid turiste, kes just selle eesmärgiga siia tulevad?
  - b) Kas tegu on pigem välis- või siseturistidega ?
  - c) Millised on nende peamised motivatsioonitegurid Teie kogemuste põhjal ?
  - d) Millest nad enim huvituvad? (ajaperioodid, kuulamine või kohtade külastamine)
5. Milliseid kitsaskohti tajute militaarturismi teenuse pakkumisel?
- a) Kas kohalik omavalitsus ja teised turisminduse arendamisega tegelevad organisatsioonid on olnud toeks militaarturismi teenuste pakkumisel?
  - b) Kas on probleeme maaomanikega ja kuidas on nende suhtumine?
6. Mida Teie arvate, mida oleks vaja, et militaarturismi Saaremaal edasi arendada ?
- a) Millest on puudu ? (rahastus, inimesed jne..)

See on minu poolt hetkel kõik. Kas Teil on mõtteid ja seisukohti, mis on olulised ja mida sooviksite antud teemaga seoses lisada?

Suur aitäh, et nõustusite minuga täna intervjuud läbi viima.

Lisa 2. Ankeetküsimustik

Hea vastaja,

Olen TalTechi Kuressaare Kolledži ettevõtluse ja elamusmajanduse tudeng Sandra ja kutsun Teid osalema uuringus, mille eesmärgiks on teada saada tarbijate ootused militaarturismiga seotud teenustele Saaremaal.

Uuringu tulemusi kasutatakse lõputöö koostamisel, mille eesmärk on välja selgitada militaarturismi arenguvõimalused Saaremaal.

Vastamine on anonüümne ning Teie poolt esitatud andmeid hoitakse ja analüüsitakse ainult üldistatul ja töödeldud kujul.

Täna Teid väga Teie abi eest!

1. Kas olete varasemalt tarbinud mõnd militaarturismi teenust Saaremaal (külastanud muuseumi, käinud giidiga matkal)?
  - Ei
  - Jah
2. Kui vastasite eelneval küsimusele jaatavalt, siis millist teenust olete tarbinud? Märkige kõik sobivad vastusevariandid.
  - Külastanud Sõrve Militaarmuuseumi
  - Külastanud Orissaare Sõjavara muuseumi
  - Käinud giidiga ekskursioonil
  - Muu. Täpsustage _____
3. Kust olete hankinud informatsiooni militaarturismi teenuste kohta Saaremaal? Märkige kõik sobivad vastusevariandid.
  - Veebilehed
  - Sotsiaalmeedia
  - Ajakirjandus
  - Sõbrad/tuttavad
  - Muu. Täpsustage _____

4. Kuivõrd rahul olete Saaremaad tutvustava informatsiooniga militaarturismiga seotud objektide ja teenuste osas? Palun valige üks vastus skaalal 1-st 5-ni, kus 1 – ei ole üldse rahul ja 5- olen väga rahul.

1   2   3   4   5

5. Millisest informatsioonist tunnete puudust? Märkige kõik sobivad vastusevariandid.

- infotahvlid militaarobjektide juures
- viidad maanteedel militaarobjektide asukoha juurde
- infovoldikud turismiinfo punktides
- link visitsaaremaa.ee kodulehel
- Muu. Täpsustage _____

6. Kuivõrd rahul olete hetkel Saaremaal pakutavate militaarturismi teenustega? Palun valige üks vastus skaalal 1-st 5-ni, kus 1 – ei ole üldse rahul ja 5- olen väga rahul. Valige vastus 8, kui Te ei ole neist teenustest teadlik.

1   2   3   4   5   8

7. Millisest militaarturismi teenusest tunnete Saaremaal puudust? Märkige kõik sobivad vastusevariandid.

- Rohkem erineva temaatikaga muuseume
- Organiseeritud ekskursioonid
- Konverentsid/loengud/teabepäevad
- Muu, palun täpsustage _____

8. Milline ajaperiood on Teie jaoks militaarturismi seisukohalt enim huvitav? Valige üks sobivaim vastusevariant.

- Esimene maailmasõda
- Vabadussõda
- Teine maailmasõda
- Külmsõda

9. Kas leiate, et Saaremaal on militaarturismi potentsiaali piisavalt rakendatud ?

- Jah
- Ei

10. Kuidas hindate Saaremaa potentsiaali militaarturismi sihtkohana? Palun hinnake skaalal 1-st 5-ni, kus 1- väga madal ja 5- väga kõrge.

1   2   3   4   5

11. Kas soovitaksite kohalike militaarrajatiste või -teenuste külastamist Saaremaal külastavale turistile?

- Jah

- Ei

12. Kui jah, siis mida soovitaksite? Märkige kõik sobivad vastusevariandid.

- Muuseumi külastust
- Militaarrajatiste külastamist
- Giidiga ekskursiooni
- Muu. Täpsustage_____
- Ei soovitaks midagi

13. Kui mitu aastat olete olnud huvitatud militaarajaloost?_____aastat

14. Kas Teil on oma lemmikpiirkond Eestis, mida külastate militaarajaloo huviga seoses?

- Ei
- Jah. Täpsustage, milline_____

15. Kas Teil on oma lemmikpiirkond Saaremaal, mida külastate militaarajaloo huviga seoses?

- Ei
- Jah. Täpsustage, milline_____

16. Teie sugu

- Mees
- Naine

17. Teie vanus täisaastates.....aastat

Lisa 4. Lihtlitsents

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks¹

Mina, Sandra Mõttus (*autori nimi*)

1. Annan Tallinna Tehnikaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Militaarurismi arenguvõimalused Saaremaal ,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on Jana Raadik Cottrell,
(*juhendaja nimi*)

1.1 reprodutseerimiseks lõputöö säilitamise ja elektroonse avaldamise eesmärgil, sh Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Tehnikaülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et käesoleva lihtlitsentsi punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest ning muudest õigusaktidest tulenevaid õigusi.

---

¹ Lihtlitsents ei kehti juurdepääsupiirangu kehtivuse ajal vastavalt üliõpilase taotlusele lõputööle juurdepääsupiirangu kehtestamiseks, mis on allkirjastatud teaduskonna dekaani poolt, välja arvatud ülikooli õigus lõputööd reprodutseerida üksnes säilitamise eesmärgil. Kui lõputöö on loonud kaks või enam isikut oma ühise loomingu tegevusega ning lõputöö kaas- või ühisautor(id) ei ole andnud lõputööd kaitsvale üliõpilasele kindlaksmääratud tähtjaks nõusolekut lõputöö reprodutseerimiseks ja avalikustamiseks vastavalt lihtlitsentsi punktidele 1.1. ja 1.2, siis lihtlitsents nimetatud tähtaja jooksul ei kehti.

__18.05.2022__(kuupäev)